

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 3 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden
Redactie-adres: De Draai 24
1151 CR Broek in Waterland
Nr. 38 (mei 1997)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts met toestemming.
Copyright © 1997
Vereniging Oud Broek in Waterland

Verhalende Deurkalven

Een inventarisatie

Onder deurkalf verstaat men de houten dwarsbalk, die boven de ingang de beide verticale deurposten verbindt. Waar de term eigenlijk vandaan komt is onzeker; hij houdt waarschijnlijk geen verband met het woord voor een jonge koe. Wie het Woordenboek der Nederlandsche Taal raadpleegt ziet trouwens, dat *kalf* ook in talloze andere betekenissen voorkomt, o.a. in de molen- en de scheepsbouw (WNT, VII, 1, 1926).

In wezen is het deurkalf dus een bouwkundige constructie, die in zijn eenvoudigste vorm gewoon glad afgewerkt was. Maar als het om de belangrijkste toegang tot een woning ging, de voordeur dus, bracht men op het deurkalf graag een versiering aan, die veelal in het hout gestoken of gesneden was. Van die gebeeldhouwde deurkalven zijn er in Noord-Holland nog een redelijk aantal over, vooral daterend uit de 17de en vroege 18de eeuw, toen men blijkbaar een bijzondere voorkeur voor deze versiering kende. In de eigen regio, Waterland, vindt men ze b.v. nog in Edam, Monnickendam, Marken en De Rijk.

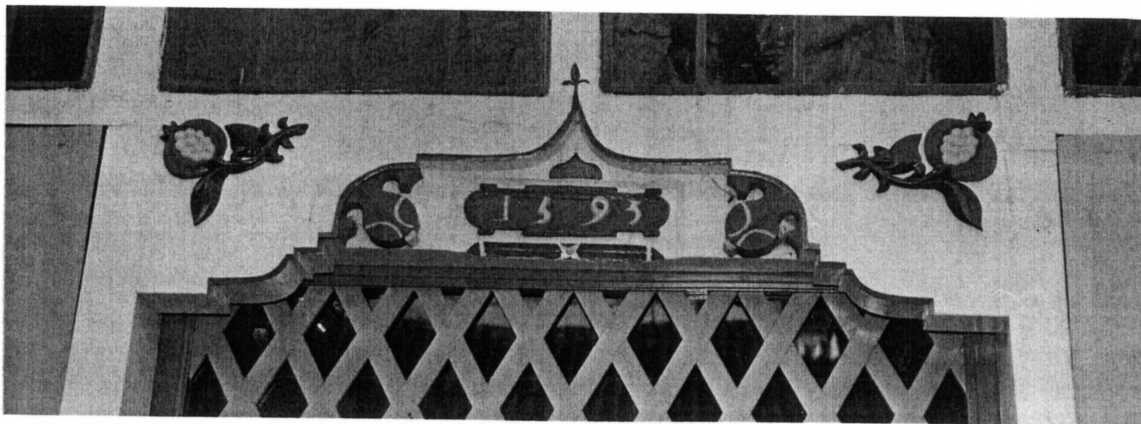
Men zou verwachten dat vooral in Broek, waar nog zoveel historische huizen over zijn, nog een flink aantal van die versierde deurkalven aanwezig is. Dat valt echter erg tegen. Van het type, dat hier bedoeld wordt, de zogenaamd *verhalende*, d.w.z. van voorstelling, jaartallen of teksten voorziene kalven, zijn er niet meer dan twee te zien, t.w. aan de huizen De Laan 18 en Leeteinde 4-6; en het laatstgenoemde is dan eigenlijk nog een moderne copie. Voorbeelden van een zuiver ornamentaal versierd kalf vindt men aan het Roomeinde en op de Laan. Behalve deze deurkalven *in situ* zijn er gelukkig ook nog een paar los bewaard gebleven. Ze zijn vermeld in de hier gepubliceerde lijst. Ook is er van een enkel exemplaar dat zelf niet meer te achterhalen viel, een foto bekend. Zo komen wij nog op

een zestal stuks. Maar dat aantal kan aangevuld worden door de mededelingen van een Engelse bezoeker van Broek, die hier in 1800 rondliep en blijkbaar getroffen werd door deze staaltjes van verhalende volkskunst. Deze tourist, R.Fell, publiceerde zijn reisbevindingen onder de titel 'A Tour through the Batavian Republic during the latter part of the year 1800'. Op bladzijde 360 heeft hij het over de dooddeuren in Broek: ".over some of these doors were carvings, descriptive of the lives of the former possessors of the houses". Hiervan beschrijft hij er drie, maar helaas vermeldt hij niet waar hij deze deurkalven aantrof. Waren er mogelijk een of meer te zien aan de huizen in de Dorpsstraat die in 1937 zijn gesloopt voor de doorbraak van de provinciale weg?

Er is trouwens ook nog een eerdere notitie die vermoedelijk op een Broeker deurkalf betrekking heeft. In 1759 bezichtigde de Zweedse geleerde Bengt Ferrner het dorp en als hij het in zijn reisverslag over de huizen hier heeft vertelt hij dat er bij waren, die nog uit 1596 dateerden. Dat kan hij alleen geweten hebben als dat jaartal op het pand zelf te lezen stond en dat is dan naar alle waarschijnlijkheid op het deurkalf geweest, zoals immers ook in de andere nog bekende gevallen. Blijft natuurlijk de mogelijkheid dat hij zich vergist heeft en het jaartal 1593 op het kalf van De Laan 18 verkeerd gelezen. Vanwegen de betrekkelijke onzekerheid is deze vermelding in onze lijst tussen jaakjes gezet.

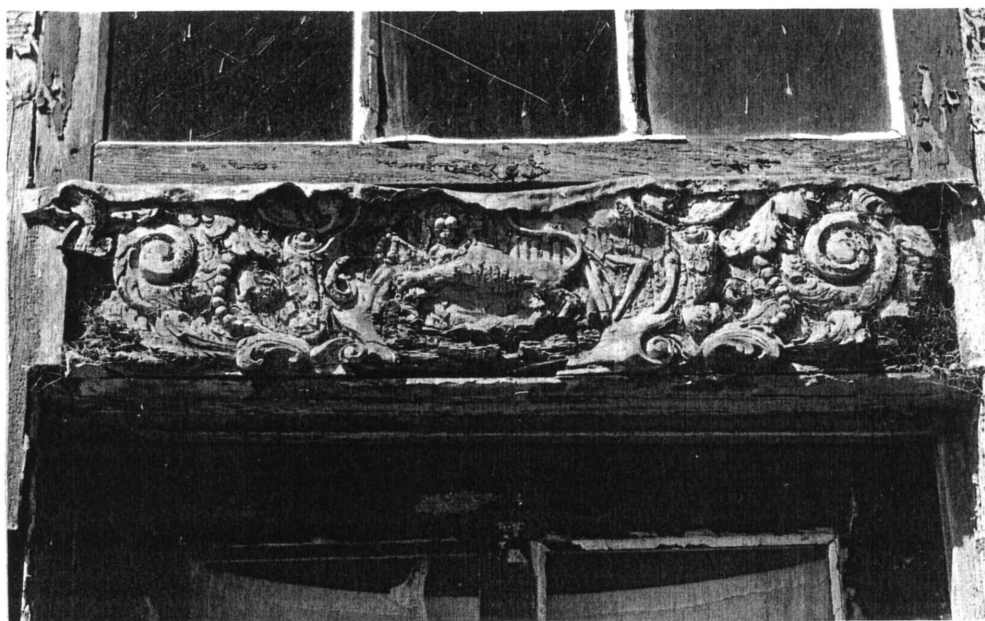
Al met al zijn er nu dus 9 à 10 van die verhalende deurkalven alhier gedocumenteerd. Men mag gevoeglijk aannemen, dat in werkelijkheid het aantal nog groter is geweest.

- a. **De Laan 18.** In een verdiept middenveld onder een ezelsrugboog een cartouche met jaartal 1593; ter weerszijden hiervan een peerkraal (de gesneden granaatappels in de linker- en rechterbovenhoeken zijn moderne toevoegingen). Tijdens de restauratie van 1978 ter voorschijn gekomen; voordien deels met stopverf glad gemaakt, deels met hout bedekt.

Nog ter plaatse .(Foto mevr. Witte)

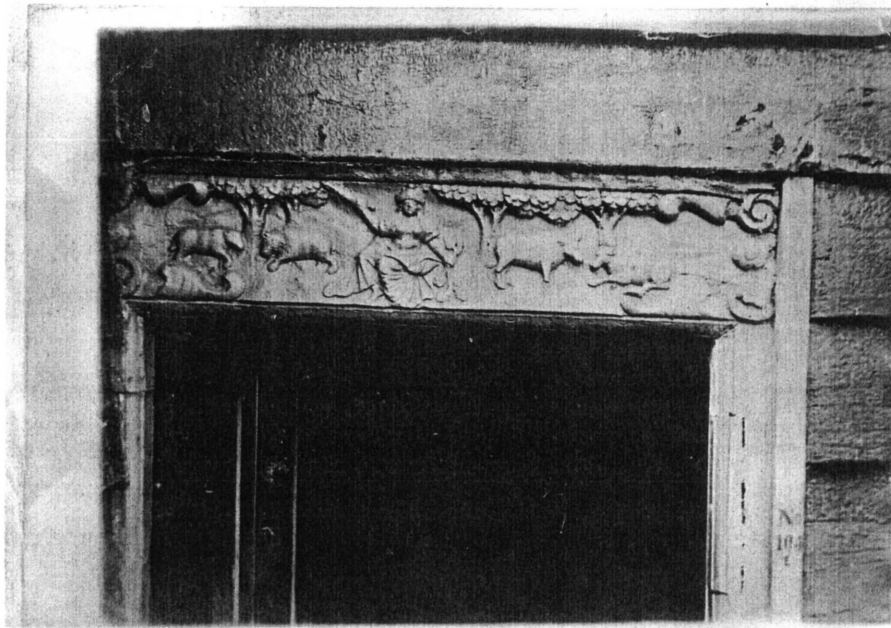
- b. **Leeteinde 4-6.** In een cartouche een leeuw in de zgn. Hollandse tuin met aan weerszijde de cijfers 16 resp. 71 Links en rechts gekrulde bladeren. Bij de restauratie van 1968-'69 is het oorspronkelijke deurkalf (met sporen van polychromie) vervangen door een copie, gemaakt door de Zaanse beeldhouwer O.Brucker. Het origineel, evenals het huis eigendom van de Vereniging 'Hendrick de Keyser', wordt ter plaatse bewaard.
Van Agt, p.20. Van Arkel & Weissman, p.79.

Het oorspronkelijke kalf (nu los bewaard). (Foto JWN 1963)

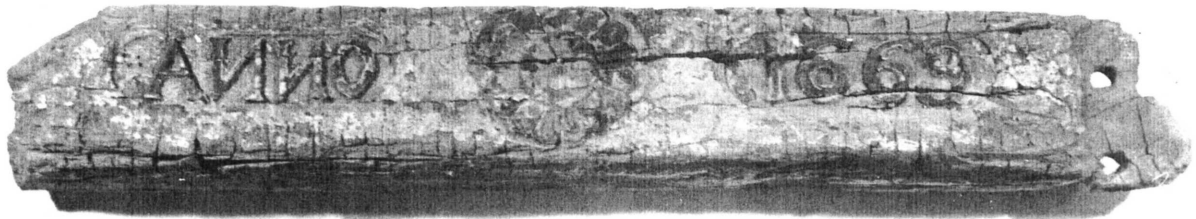
- c. **De Laan 30-36.** In het midden een vrouwenfiguur met in de linkerhand een scepter en in de rechterhand een tak met vruchten (druiven). Links een schaap en een varken, rechts een rund en een ezel. Op de achtergrond heuvels en geboomte. Langs de randen rolwerk.
Blijkens een foto uit 1910 zat dit kalf toen boven de toegangsdeur aan de achterzijde van het huis. Het is daar waarschijnlijk secundair aangebracht, mogelijk ten tijde van de 18de eeuwse modernisering van het pand. Bij de restauratie in de jaren '50 van deze eeuw werd het kalf uit het huis verwijderd. Het bleef aanvankelijk bewaard bij de aannemer J.Visser, Zuideinde 10, die het overdroeg met de verkoop van zijn huis aan W.Bont.

anno 1910. Scaepel 43 huis 2 Merkant-huis (foto de Waal)

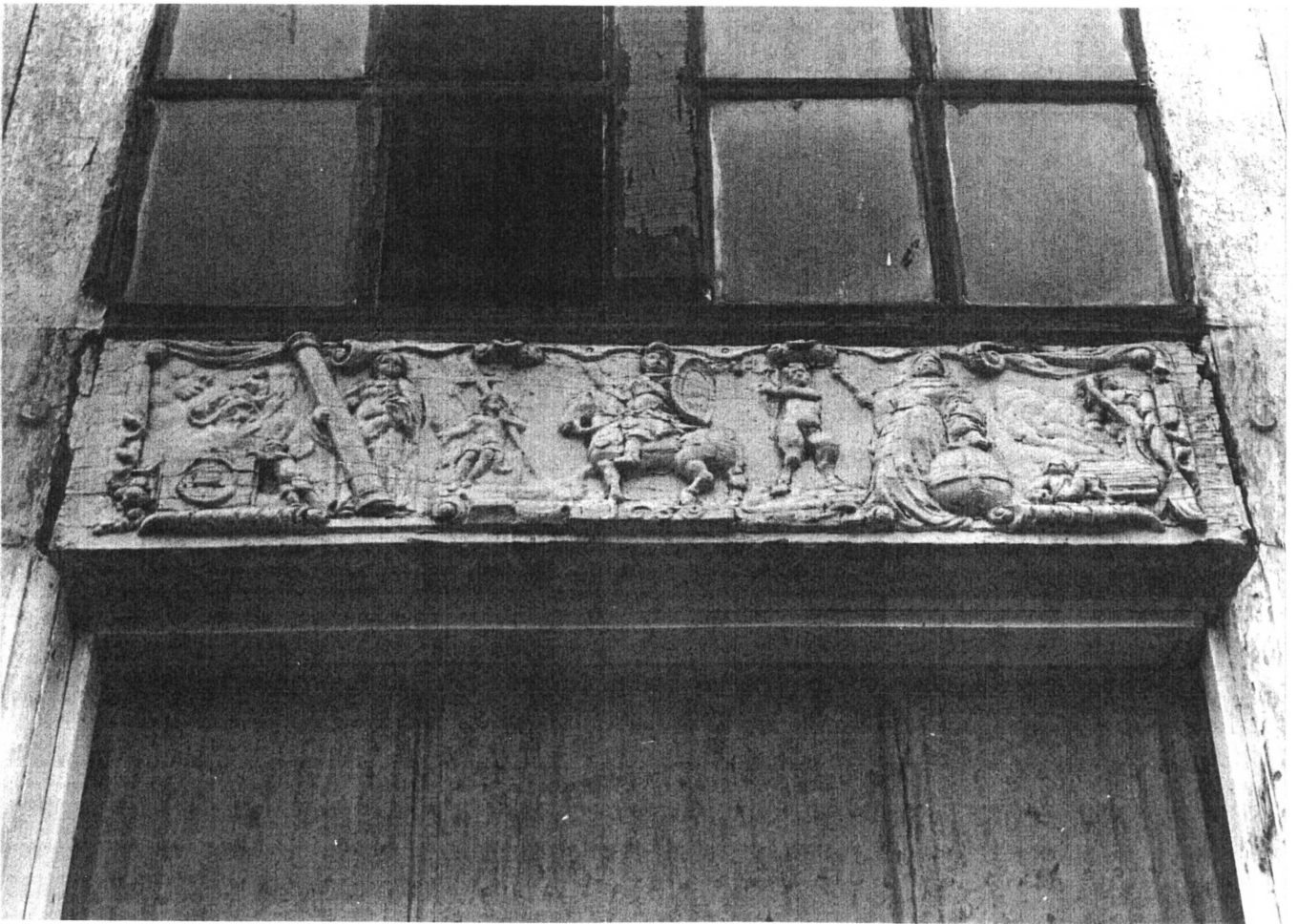
Nu elders bewaard. (Naar een foto uit 1910, in coll. Ver.Oud Broek, archief A.P.Bruigom)

- d. **Kerkplein 10** (?). In het midden een rozet, ter weerszijden daarvan resp. ANNO en 1669. Crème over een roodkleurige grondverf. Eigendom van de Vereniging 'Oud Broek in Waterland'. Bij de restauratie van het pand Kerkplein 10 onder de vloer van het voorhuis gevonden; vermoedelijk dus afkomstig van de oude ingang en bij het aanbrengen van de dubbele winkel-deur verwijderd. 1669 was echter ook het jaar dat aan de overkant van de weg de oude pastorie werd afgebroken en door een grotere - de huidige - vervangen. Afgebeeld in A.P.Bruigom, Het huis Kerkplein 10, Broek in Waterland, 1979, p.9.

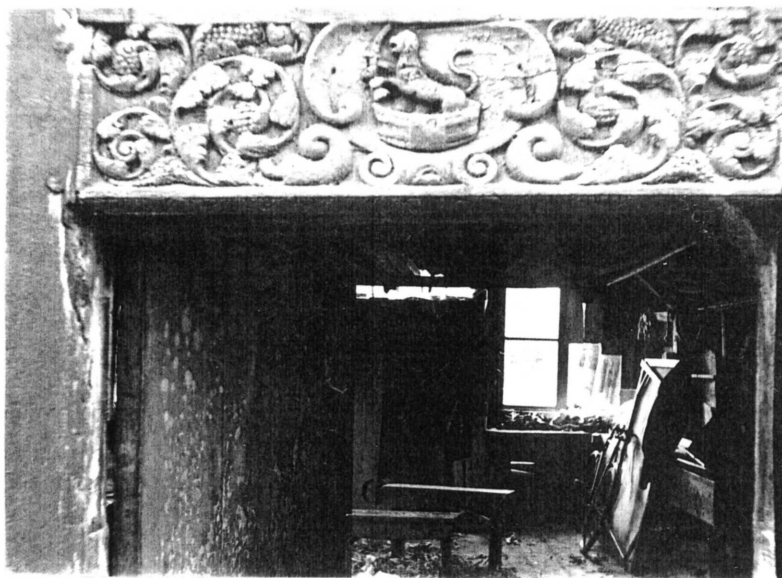
Nu in de verzameling van de Ver.Oud Broek. (Foto J.de Waal)

- e. **De Laan 38.** In het midden een naar links rijdende klassiek uitgemonsterde man te paard (de 'christelijke ridder'), met daaronder het jaartal 1659. Hij is geflankeerd door (links) Christus met de passie-werktuigen, en (rechts) een figuur met bokkepoten (een satyr, hier misschien de duivel?), tegen wiens pijlen de ruiter zich met een schild verweert. Verder links een vrouw met een zuil (de standvastigheid) en in de hoek onderaan een slang die zichzelf in de staart bijt (ouroboros, embleem van de eeuwigheid) en bovenaan een zegewagen die ten hemel vaart. Naast de satyr staat een welgedane vrouw met scepter en rijksappel (de wereldse heerschappij) en achter haar is een voorstelling van de 'hellemuil'. De boodschap van het gehele tafereel is: door christelijke standvastigheid en weerstand tegen het kwaad en de wereldse verlokkingen bereikt de mens het eeuwig leven 1). Verdwenen na 1964 en sindsdien spoorloos. Van Agt, p.21 ('gesneden deurkalf nmet de voorstelling van ruitertjes'). Van Arkel & Weissman, p. 79 ('zinnebeeldige voorstelling'). Janse & De Jong, afb.34

Verdwenen. (Naar een dia van A.P. Bruigom, Ver. Oud Broek)

- f. **Roomeinde 25.** In een cartouche een leeuw in de zgn. Hollandse tuin; ter weerszijden gekrulde bladeren, gevuld met druiven.
Alleen bekend van een foto uit 1910, toen het kalf boven de ingang van de oude timmermanswerkplaats zat.
A.P.Bruigom, in: Broeker Bijdragen, 32 (1992), p. 11 (afb.)

Verdwenen. (Naar een foto in coll. Ver.Oud Broek, archief A.P.Bruigom).

- g. Onbekende locatie. Vier taferelen: 1. de inschepping van een jonge man: zijn familie wenend op de kade. 2. aankomst in een ver land, opgewacht door Indianen. 3. als planter termidden van zijn slaven en tropische producten. 4. de terugkeer naar het vaderland, ouder en rijker. Met jaartal 1661.
Vermeld door R.Fell, 1801, p.360-361
- h. Onbekende locatie. De geschiedenis van een winkelier.
Vermeld door R.Fell, 1801, p.361
- i. Onbekende locatie. Geschiedenis van een man die fortuin heeft gemaakt met de walvisvaart.
Vermeld door R.Fell, 1801, p.361
- (j. Onbekende locatie. Met jaartal 1596.)
Ontleend aan B.Ferrner, 1759 (zie toelichting op p.338))

N.B. alleen de deurkalven van a t/m d zijn nog in originali bekend; de overige slechts van foto's of beschrijvingen.

Van Arkel & Weissman: G.van Arkel en A.W.Weissman, Noord-Hollandsche oudheden beschreven en afgebeeld, III, Amsterdam 1897.

R.Fell: A Tour through the Batavian Republic during the latter part of the year 1800, London 1801.

Bengt Ferrner: Dagboek van zijne reis door Nederland in 1759, medegedeeld door G.W.Kernkamp, in: Bijdr. en meded. v.h. Historisch Genootschap, XXX (1910), pp. 314-509 (p.456-457).

Janse & De Jong: H.Janse en S.de Jong, Houten huizen, een unieke bouwwijze in Noord-Holland. Zaltbommel 1970.

1) Drs L.D.Couprie van het Kunsthistorisch Instituut der Rijksuniversiteit Leiden wordt hier gaarne dank gezegd voor zijn hulp bij de ontraadseling van de voorstelling.

J.W.Niemeijer